

Josep Maria Figueres
PROFESSOR DE LA UAB

Les millors obres de les lletres gironines (19) **La punyalada**

Excepcional en el tractament dels personatges, les descripcions de paisatges i situacions i la llengua usada. Amb moltes edicions, esdevé l'exemple de la novel·la que trenca amb el modernisme. Obra cabdal, exemplar, definitiva, segons la crítica, la seva lectura és, un segle després, encara un gran plaer intel·lectual.

La fascinació de la llengua de Marian Vayreda

En el número 2 de la nova col·lecció «Imprescindibles» apareix *La punyalada*, de Marian Vayreda, en la seva més darrera edició. Inicialment és publicada el 1903 a *La Il·lustració Catalana* de F. Matheu, amb il·lustracions de Josep Berga i Boix, i l'any següent en llibre. Ha tingut un gran nombre d'edicions pel seu alt valor i seguiment del públic. Efectivament, n'hem comptabilitzat una vintena i en nombrosos formats pel públic (butxaca, bibliòfil, juvenil...) no en còmic tanmateix però sí que ha tingut fortuna en altres formats: film (1990) de Jordi Grau que Domènec Molí no deixa gairebé ben parat a la *Revista de Girona* per manca de costumisme i massa *far-west...* pel·lícula visible a internet, òpera (1993) de Jordi Cos, teatre (CCG, 2005), audiollibre per Joan Pujolar... Pot llegir-se fàcilment sigui en alguna de les versions penjades a la xarxa o la mateixa original del 1904 a Cervantes Virtual. De les editorials remarquem a tall d'exemple Edicions Catalana (1921), Selecta (1947, 1957, 1974, 1984), Edicions 62 (1980, 2015, 2018), Aubert (1985), Barcanova (1993), Planeta (1998) s'expliquen els paisatges (Isidor Cònsul), i fins la tesi doctoral (1988) d'Antònia Tayadella han estat nombrosos els estudis que han seguit fins avui.

El dramatismes de la situació que retrata *La punyalada* (Corali, noia raptada per un bandoler -Ivo, L'Esparver de renom-, amb l'enamorat -Albert Bardals, Xacolí- que la cerca per les coves i amagatalls, pels boscos i muntanyes de l'Alta Garrotxa i fins que la troba, amb un grup de mossos de l'esquadra comandats per l'Arbós, personatge igualment ben singular) ofereix un retaule

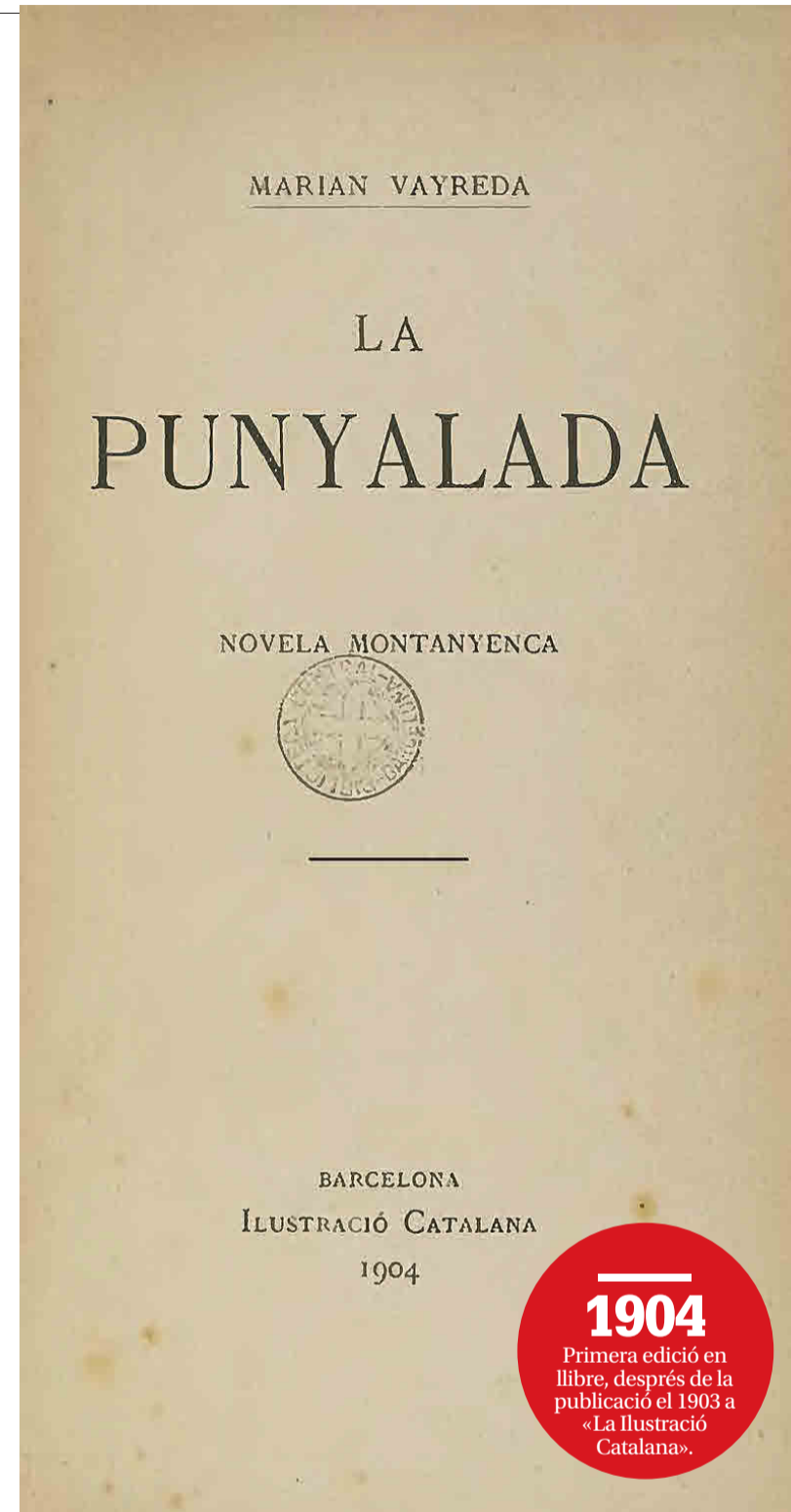
humà preciós i una descripció de l'entorn simplement genial. Apareix com a fascicles el 1903 i l'any següent com a llibre. La mort de Marian Vayreda aquest any i la manca de les seves darrers correccions ha provocat nombroses, diguem-ne, intervencions, fins les darreres de Margarida Casacuberta (Barcelona, 2021 i reimpressió el 2022) sota els auspicis de la Fundació Carulla i d'Antònia Tayadella (Proa, 2004), patrocina-dora per l'Ajuntament d'Olot amb un text ja ben afinat.

Sort en tenim de disposar del manuscrit i que és un far lingüístic que caldria vetllar com el fotògrafa amb la llum per aconseguir un resultat com l'obra me-

reix: la cura d'una excepcionalitat, bella com les muntanyes i paisatges de la Garrotxa en tot el seu esplendor en els anys de la tercera guerra carlina quan, sense carreteres ni autopistes, hom anava, i era molt, pel camí ral o, sovint per corriols, camins de matxo i encara amb destrals al davant segons on... Bonica de llegir, en Jordi Llavina, en una crítica ben recent al diari *Ara*, qualifica aquestes pàgines, enraonadament, de saboroses tot fent-nos pensar en el llibre poètic de Josep Carner de títol mengívol: *Els fruits saborosos*. I ho són tot fent-nos lamentar, com una simfonia clàssica excepcional, que cada pàgina saltada és una pàgina menys per a fruit-la perquè

la ment, a diferència del paladar que en té prou, mai diu pleguem davant la bellesa.

Els personatges són ben presentats, molt ben configurats en caràcter, actitud i situacions. Tots tenen elements especials, perturbacions en diu Maurici Serrahima, però a la muntanya els caràcters esdevenen vius i cantelluts. Els dos xicots són gairebé antropomòrfics segons Vayreda, ocell ardit un, xai mansoi l'altre, si un és el llop animal brau, l'altre el gos poruc. La noia, segons crítics, serpentina temptadora en al·lusions que apareixen. Sigui com sigui el fet és clar: personatges antagònics amb el desig pel femení al mig.

Al pròleg de l'edició de 1904 Josep Franquesa i Gomis parla de l'àngel i el dimoni. El rerefons passional, narrat amb un desenvolupament de recursos entre els que remarquem la ironia, té en la llengua una gran labor meritòria que avui, en ple embrutiment lingüístic on el calc pel castellà s'ensenyoreja arreu, esdevé un goig, la fa sentir a fons, i que estiguem ufanosos de la seva vitalitat a la muntanya catalana de fa un segle.

La narració apareix plena, «superbament escrita, (...) mestriosa capacitat creadora d'un escriptor (...) que sap fer moure la ploma com només ho saben fer els genis», escriu Josep Miracle al pròleg de les obres completes.

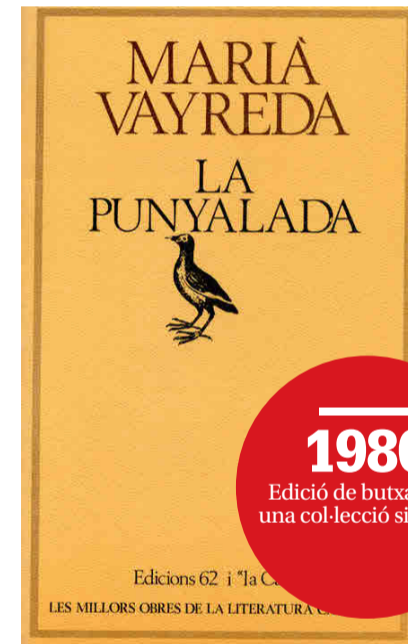
Però no tot són elogis. Gabriel Ferrater, poeta però crític literari també, escriu: «És una de les fantasies sexuals, de tonalitat sàdica, que deriven de Clarissa Harlowe: les novel·les que fixen l'interès el lector dament la incertitud si una noia -car convé que sigui una noia i no una dona adulta-serà violada (...) El judici moral de Vayreda sobre els personatges s'expressa en reflexi-

ons poc profundes i no gens absorbides per l'acció novel·lesca, i aquesta, en lloc de formar un sistema de símbols, és només una desfilarada de reportatges de violències i tortures». Afegeix el biògraf del poeta, Jordi Amat, «ni moral, ni llengua, conclouia Ferrater». Però la llengua d'aquesta novel·la és única i molt valuosa.

Antònia Tayadella, autora també d'una introducció reeixida i acurada, remarca com disposem de moltes dades de l'autor en la preparació de l'obra -llista de refranys, topònims... de l'Alta Garrotxa i fins un esborrany de l'obra *Lo trabucaire* en els papers de l'autor. Assenyala el procés de correcció, parcial, Vayreda es mor en plena labor, de la novel·la i els altres materials. També comenta les diverses edicions, la primera amb la censura o millor dit mutilació de Francesc Matheu (1903), fa comentaris de la recepció així com lloa la crítica de Maurici Serrahima en ser la primera que destaca els aspectes psicològics. Aspectes que Maria Dasca desenvolupa a *Els Marges*. Tayadella també apunta la necessitat d'una

nova edició del text des d'una òptica filològica escrupolosa per la necessitat de disposar d'una versió que contempli tot el procés, complex, de recuperació de l'obra no revisada totalment per l'autor... i tot i l'escriptura de qualitat, però caòtica en mots de l'especialista en Vayreda l'última versió editada diu que hauria de ser «el màxim de fidel possible a l'obra que va escriure Vayreda». Tanmateix, com escriu Ramon Pla i Arxé, ja era hora que disposéssim d'una edició fiable.

La darrera edició, la de Casacuberta, respecta, encertadament, el criteri anterior i prescindeix de l'edició de 1904 i valora les galerades corregides i conservades a Olot. Aporta un útil lèxic a peu de pàgina i repetit al final, que podia ser més extens, hi ha mots de difícil comprensió avui -regantellant...- mentre n'esmenta de ben coneguts pel públic culte -estertor...- i acaba amb un postfaci escaient on arrenca amb el record personal de la novel·la. L'escollta, ben petita, a Ràdio Olot com un serial. Felicitativa.

1980
Edició de butxaca en una col·lecció singular.

2004
Una important edició que fixa el text.

2021
Darrera edició de l'obra de Marian Vayreda.

Marian Vayreda

Escriptor i pintor

L'escriptor i pintor garrotxí Marian Vayreda (Olot, 1853-1903) ha esdevingut un dels escriptors més importants de les lletres catalanes amb aquesta novel·la, tot i que les dues anteriors, *Records de la darra-ra carlinada* (1898) i *Sang nova* (1900), tenen també molta rellevància.

Novel·la històrica sota l'aparença d'una descripció costumista, paisagística i psicològica, hi apareix una societat que s'acaba, i la muntanya encara allarga la vida, mentre la nova organització apareix, per exemple les cançons que canten els catalans a la muntanya empaitant els bandolers -que podien ser també els carlinsón en castellà. Tot un model del que vindrà.

Vayreda neix en una família rural acomodada, nombrosa i amb propietats. El seu model ideològic, que traspuarà plenament en tots els seus escrits, és aquest: ordre, religió, tradició. Primer fou carlí i evoluciona vers el conservadurisme catòlic catalanista o sigui la formulació de Prat i ben allunyat dels partits dinàstics impor-

tants encara en el tombant de segle.

Autor també d'articles, *L'Olotí*, narracions, tingué un taller d'imatges religiós amb el nom d'El Arte Cristiano i avui és més valorat que en la seva vida com a pintor. La seva narrativa presenta també un alt interès, així *La fi del Renegat* (1891), *El roure dels penjats*, *Contefantàstic* (1899) i *L'afusellat* editat també pòstumament.

Com a escriptor aixecà, enlairà -ara en diuen elevar (quin dany -mal- de cap que fan els il·letrats)- la literatura amb una preocupació per la llengua molt alta, preparava el lèxic amb cura, no era a raig sinó el resultat d'una meticolosa elaboració i preparació tot i la redacció, a vegades descurada com remarca Tayadella, mentre que el lèxic és impressionant, bell en extrem. No va poder veure editat el llibre que es ressent en la meitat final, de la seva manca de correcció. La revalorització de la seva prosa esdevé un just reconeixement a l'alta categoria literària d'un dels exponents més singulars de la literatura catalana del segle XX.

Un fragment

A la vall de Sant Aniol

En boca del dèbil i passiu Albert, l'autor descriu l'entorn geogràfic d'una vall garrotxina i en el rerefons, els trabucaires, els qui es llencen a la muntanya a viure dels altres, amb líders com l'Ivo, caràcter fort i que encarna el mal per excel·lència en contacte amical i després forçat disputant-se una noia, innocent i bonica, però també ardida i ferma.

« Les immenses cingleres que, com les runes d'un amfiteatre colossal, mig clouen la vall disminuïda de Sant Aniol, semblava que m'anessin a caure a damunt, i les boscuries d'alzines que s'estenien a banda i altra, des del repeu de les cingleres fins a les clapisses de Bassegoda, fosques com eren, pareixien les negres tapisseries que endolaven el grandió temple on s'hi celebraven els funerals de les meves il·lusions. Prou re-

morejavien les cristallines aigües de la riera que, davallant de l'espantosa esbaconada (1) de Brull, formen amansides gorgues d'un verd esmeragdí, enfilades les unes amb les altres per filigranes d'argentina escuma; prou s'hi emmirallaven els verns i castanyers revestits de novella fulla d'un verd tendral, i el sol prou ho hermojava, matissant-ho tot amb els canviants de sa lluminosa paleta, i fins els aucells xerrotejaven agradosamente per les bardisses; mes jo

no sentia altra cosa que el corcò de la gelosia rosegant-me les entranyes, ni veia res més que les negrors que el meu pessimisme començava a dibuixar en l'auba de la meva ditxa, desequilibrant mon esperit, ja de si prou donat a la concentració i a la tristesa.

No sabia acabar-me la jugada de l'Ivo, i fins coneixent-lo, en ma innocència de criatura gran, no el conceptuava capaç de fallar l'amistat de l'únic ver amic que tenia,

com si la lleialtat fos cap principi ferm quan no descansa sobre la noblesa del cor. Però em podia acabar menos la lleugeresa de la Corali, tan complacenta sempre amb mi, tan carinyosa i expansiva en ses converses, una mica drol·la(2) i enjogassada, això sí, mes prou entenimentada per a recatar-se d'un jove de tan mala anomenada, després que, indirectament, bé li havia prou fet entendre els plans que jo aquell dia portava.

Tractant d'esbargir el mal humor pels encontorns de la riera, vaig fugir del planell; però, al muntar un marge, vaig topar-me amb el subcabo de Mossos de l'Esquadra, un tal Arbós, que havia vingut amb quatre números més, a l'objecte de vigilar i mantenir l'ordre.

Era l'Arbós un gat vell, de patilles blanques i cara colrada, que desmenyava la seva missió amb absoluta consciència i ple d'amor per la institució a què pertanyia. Si, a semblança dels pellrogos d'Amèrica, hagués tingut la costum de penjar-se a l'esquena la cabellera dels enemics vençuts,

de segur que n'hi portaria un bell enfilall; però era home modest, poc amic de retreure mèrits propis, i de conversa reposada, tot a posta per a captar-se la confiança tant dels seus subordinats com dels paisans.

- I doncs, Albert, que no et ballen les cames? -digué al veure'm i al sol objecte d'aturar-me.

- No, no he tirat mai per ballarí -diguí jo, afectant tranquil·litat-. Ara me n'anava a donar un volt per esperar que els companys fossin servits i marxar de tornada.

- Doncs, si no tens res més important que fer, seu aquí, que fumarem un cigarro. -I me senyalava seti al seu costat, damunt de l'erba.

La conversa no podia trigar a recaure sobre el plat del dia: els trabucaires.

- Què se'n sap de nou? -vaig preguntar per entrar en matèria.

- Poca cosa i estantissa -feu ell amb naturalitat-. Si tu no en portes alguna de fresca...»

(1) esbaconada: «esqueixada, esvoranc de terres»; (2): drolla: «persona informal, sense serietat»